

Tomasz Rombek

 <https://orcid.org/0000-0003-1798-2242>

 e-mail: his@onet.pl

„Aliena regina”, czyli o wzajemnych relacjach królowej Elżbiety Rakuszanki z poddanymi (1454–1505)

Marcin Kromer (1512–1589), przywołując na kartach swojej kroniki śmierć Elżbiety Rakuszanki, określił królową jako „foeminā lectissima et insigni pietate ac munificentia in cultum divinum”¹ (kobietę najdoskonalszą, wzór pobożności, a nadto szczodrobliwą w kulcie Bożym). W taki sposób została zapamiętana przez potomnych żona Kazimierza IV Jagiellończyka. Ten wyidealizowany przez kronikarzy wizerunek wpisuje się w ówczesnie funkcjonujący archetyp kobiety i władczyni. Czy za życia Rakuszanka też była tak postrzegana przez swoich poddanych, mieszkających na terenie rozległej monarchii polsko-litewskiej? Jak wyglądały jej relacje z nimi?

1 *Martini Cromeri varmiensis episcopi Polonia sive De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. Oratio funebris Sigismundi primi regis, deque situ, populis, moribus, magistratibus et Republica regni Poloniae libri duo*, Coloniae Agrippinae 1589, s. 454.

Elżbieta przybyła do państwa Jagiellonów w lutym 1454 roku. Po powitaniu przez nową rodzinę i dokonaniu uroczystej intrady 10 lutego odbył się jej ślub i koronacja². Po ośmiu dniach Kazimierz IV odesłał wszystkie osoby do tej pory towarzyszące Elżbiecie³, bogato je obdarowując. *Iuvenis regina* została w ten sposób pozbawiona swego dotychczasowego otoczenia, zapewne za wyjątkiem kilku bliżej nam nieznanymi dwórek, sług i spowiednika⁴. Jak możemy domniemywać, sytuacja była zapewne dla niej stresująca – monarchia kazimierzowska była *terra incognita*, nie znała używanych w niej języków, zaczęła funkcjonować w zupełnie nowym środowisku, stykając się z nieznanymi do tej pory osobami (teściową Zofią Holszańską, członkami swojego dworu i szeroko pojmowanej „elity władzy”⁵). Była *aliena regina* – cudzoziemką, która została królową polską oraz wielką księżną litewską.

W ramach budowania wiarygodności i zaufania do siebie monarchini sięgnęła po szereg metod i narzędzi, które pozwoliły na przełamanie towarzyszącego jej wizerunku „obcej królowej” oraz na zyskanie w nowej ojczyźnie pomocnych osób w podejmowanych działaniach o charakterze politycznym⁶.

Kluczowe znaczenie miała nauka języka polskiego i – być może – ruskiego przez Rakuszanek. Za realizację tego zadania odpowiadał bezpośrednio dwór Elżbiety z ochmistrem Mikołajem Różą z Borzyszewic herbu Poraj na czele⁷. Wspierała go królewska matka Zofia Holszańska, sprawująca tymczasową opiekę nad synową po wyjeździe króla pod koniec

2 Zob. *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber duodecimus: 1445–1461*, consilium editorum C. Baczkowski et al., textum recensuit D. Turkowska, commentarios confecit C. Ożóg, Cracoviae 2003, s. 178–180.

3 Zob. *Joannis Dlugossii Annales*, s. 180.

4 Tym ostatnim mógł być anonimowo wzmiankowany w 1462 roku Niemiec *doctor der heylogin schriftte*. Zob. T. Rombek, *Duchowni na dworze królowej Elżbiety Rakuszanek (1454–1505) i jej córki Elżbiety Jagiellonki (1505–1515)*, „Rocznik Filozoficzny Ignatianum” 27 (2021) z. 2, s. 85.

5 Termin za W. Fałkowski, *Elita władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka (1447–1492). Studium aspektów politycznych*, Warszawa 1992, s. 6–11.

6 Szerzej o działalności politycznej Elżbiety zob. T. Rombek, *Rola polityczna królowej Elżbiety Rakuszanek (1454–1505)*, w: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A. Kluczek, Katowice 2015, s. 281–288.

7 O postaci ochmistra zob. T. Rombek, *Rotacje na wybranych urzędach dworu Elżbiety Rakuszanek (1454–1505)*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 6 (2014), s. 307–308.

marca 1454 roku z Krakowa. Obie królowe spędziły razem ponad pół roku, okazjonalnie spotykając króla (święta wielkanocne w Sandomierzu, wspólny wyjazd na zjazd w Łęczycy, potem pobyt w Nieszawie – na zamku w Dybowie, skąd jeździły regularnie na zabawy taneczne do Torunia)⁸. Dopiero na początku października 1454 roku Elżbieta i Zofia rozdzieliły się – Rakuszanica wraz z mężem wyjechała do Brześcia Kujawskiego, a potem została umieszczona na zamku sieradzkim (do stycznia 1455)⁹, natomiast „stara królowa” prawdopodobnie wyjechała do swoich dóbr oprawnych, być może do Sanoka¹⁰. Wspólnie spędzony czas pozwolił obu kobietom na poznanie się i nawiązanie głębszej relacji. Ponadto Elżbieta zdała sobie sprawę z istnienia silnych więzów emocjonalnych między Kazimierzem i jego matką¹¹. Dlatego starała się zawsze utrzymywać jak najbardziej pozytywne kontakty z Zofią, odnosząc się do niej z należnym szacunkiem.

Dzięki wsparciu swego dworu i teściowej Rakuszanica zapewne szybko opanowała polszczyznę, co umożliwiło jej bezpośrednie kontaktowanie się z poddanymi, zwłaszcza przedstawicielami „elity władzy”. Był to warunek nieodzowny w procesie kreowania własnej pozycji w państwie polsko-litewskim oraz zrywania ze statusem *alienae reginae*. Niewątpliwie w podejmowanych działaniach wzorowała się na Zofii Holszańskiej, ale prawdopodobnie kierowała się także postępowaniem silnych osobowościowo kobiet-królowych z najbliższej rodziny, tj. babki Barbary Cylejskiej (1392–1451) i matki Elżbiety Luksemburskiej (1409–1442)¹².

8 Zob. *Joannis Dlugossii Annales*, s. 199–201, 206.

9 Zob. *Joannis Dlugossii Annales*, s. 226.

10 Zob. B. Czwojdrak, *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012, s. 80–83; B. Czwojdrak, *Under the rule of queen Zofia Holszańska. Land, town and in curia reginalis courts in Sanok in 1434–1461*, w: *Právní kultura středověku*, ed. M. Nodl, P. Węcowski, Praga 2016, s. 191–198 (*Colloquia mediaevalia Pragensia*, 17); B. Czwojdrak, *Pod rządami królowej Zofii Holszańskiej. Sądy ziemskie, grodzkie i in curia reginalis w Sanoku w latach 1434–1461*, w: *Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idzemu Panicowi*, red. J. Sperka, Katowice–Bielsko-Biała 2019, s. 293–300.

11 Por. B. Czwojdrak, *Syn i matka – Zofia Holszańska wobec Kazimierza Jagiellończyka*, w: *Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku*, red. B. Czwojdrak, J. Sperka, P. Węcowski, Kraków 2015, s. 285–294 (*Studia Jagiellonica*, 2).

12 Por. D. Dvořáková, *Barbara of Cilli (1392–1451): a Hungarian, Holy Roman, and Bohemian queen*, tłum. D. McLean, Leiden–Boston 2021 (*East Central and Eastern*

Naśladowanie swojej teściowej nie zawsze przynosiło jednak dobre efekty, o czym „młoda królowa” przekonała się już w 1455 roku w związku z wydaniem przez siebie glejtu (*salvus conductus*) dla ówczesnego żupnika krakowskiego i ruskiego Mikołaja Serafina z Barwałdu herbu Nieczuja¹³. Podobne dokumenty wystawiała wcześniej Zofia Holszańska¹⁴. Sprawa nabrała rozgłosu, gdyż dokument Rakuszanki uniemożliwił zatrzymanie żupnika, na rozkaz kasztelana i starosty krakowskiego Jana z Czyżowa herbu Półkozic, przez podstarostę krakowskiego Mikołaja (Nikiela) z Młodocina Większego herbu Półkozic w związku z brakiem spłacania długów przez Serafina. Czyżowski odniósł się do działań królowej w trakcie publicznej dyskusji z Kazimierzem Jagiellończykiem w Toruniu¹⁵. Monarcha był zdziwiony, że nikt go wcześniej nie powiadomił o zdarzeniu. Niestety nie wiemy, jak zakończył się spór o wydawanie glejtów przez Rakuszanek. Być może król zakazał małżonce je wydawać, zważywszy, że kasztelan krakowski Jan z Czyżowa był postacią wpływową w państwie i na dworze, nie wspominając o znacznych sumach pieniężnych pożyczonych Kazimierzowi IV (ok. 2 tys. florenów)¹⁶. Jednak brak źródłowego poświadczenia tego typu aktów prawnych w późniejszym czasie nie przesądza o takim zakończeniu sprawy w związku z niewielką liczbą zachowanych dokumentów samej królowej. Czy wydarzenia toruńskie z 1455 roku wpłynęły na wzajemne relacje monarchini z kasztelanem krakowskim? Zapewne uległy ochłodzeniu i sformalizowaniu – Rakuszanek działania Czyżowskiego mogła potraktować jako próbę podważania jej uprawnień jako królowej.

Europe in the Middle Ages, 450–1450, 77); D. Dvořáková, *Elisabeth of Luxembourg (1409–1442). A Hungarian queen of the 15th century*, tłum. D. McLean, Leiden–Boston 2025 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 96).

- 13 Zob. *Korespondencja żupnika krakowskiego Mikołaja Serafina z lat 1437–1459*, wyd. W. Bukowski, T. Płóciennik, A. Skolimowska, Kraków 2006, nr 40, s. 162–163. O postaci żupnika zob. *Korespondencja żupnika*, s. XXIII–XXXVIII; W. Bukowski, *Serafin Mikołaj z Barwałdu h. Nieczuja*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 36, z. 2, Warszawa–Kraków 1995, s. 285–289.
- 14 Por. B. Czwojdrak, *Zofia Holszańska*, s. 42–43.
- 15 Por. T. Rombek, *Elżbieta Rakuska wobec otoczenia Kazimierza IV Jagiellończyka (1454–1492)*, w: *Materiały V Kongresu Mediewistów Polskich*, t. 5: *Średniowieczni władcy i ich otoczenie*, red. J. Sperka, K. Kollinger, Rzeszów 2018, s. 312–313.
- 16 Por. A. Sochacka, *Jan z Czyżowa, namiestnik Władysława Warneńczyka. Kariera rodziny Półkozów w średniowieczu*, wyd. 2 popr. i uzupeł., Oświęcim 2016, s. 202, 230.

Stwierdzenie to pozostaje jednak w sferze przypuszczenia wobec braku źródłowego potwierdzenia.

Wydanie *salvi conducti* dla żupnika Mikołaja Serafina wpisuje się w kreowany przez monarchię wizerunek królowej-protektorki, popierającej, wstawiającej się, okazującej łaskę lub protegującej kogoś. Jako *regina protectrix* Rakuszanka zyskiwała wdzięczność osoby wspieranej (i jej otoczenia) albo pozyskiwała sojusznika, który mógł okazać się cenny w przyszłości. W dniu 6 września 1457 roku w liście do Jana z Brandýsa, starosty Górnych Węgier i żupana komitatu Sáros (Szarysz, Słowacja), wystąpiła z obroną kupca krakowskiego Grzegorza, który został okradziony z miedzi przez mieszkańców Lewoczy¹⁷. Lewoczanie mieli zwrócić miedź lub zapłacić stosowne zadośćuczynienie. Ponad dwa miesiące później zwróciła się do rady miasta Görlitz (wówczas w granicach monarchii czeskiej) w sprawie powierzenia stanowiska mincerza miejskiego Hansowi Körnerowi¹⁸. W październiku 1494 i styczniu 1495 roku Rakuszanka doprowadziła do przesunięcia terminu rozprawy w sądzie królewskim dotyczącej sporu pomiędzy opatem tynieckim Janem Sułowskim a tennariuszem Lipnicy Górnej i Swoszowej oraz sołtysem lipnickim Mikołajem (Miklaszem) Węgrem¹⁹. W latach 1502–1505 znaczna grupa dworzan królowej-wdowy, członków ich rodzin oraz innych osób została przez króla Aleksandra Jagiellończyka *ad petitionem* lub *ad vota Elisabeth* zwolniona z udziału w wyprawach wojennych:

- 19 kwietnia 1502 – Jan Królewski z żoną Anną, Mikołaj Czasławski, Andrzej Brzozowski z bratem Marcinem, Stanisław Wysoki z Wysokiego z matką Małgorzatą i braćmi niedzielnymi, Mikołaj Korzeński (za usługi syna Jana), Andrzej Winiarski, Hieronim Januszowski z Rokitnicy,

17 Zob. *Dokumenty polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier*, t. 2, wyd. i opr. S. A. Sroka, Kraków 2000, nr 145, s. 45–46; S. A. Sroka, *Średniowieczny Bardiów i jego kontakty z Małopolską*, Kraków 2010, s. 89. O handlu miedzią zob. D. Molenda, *Eksploracja rud miedzi i handel miedzią w Polsce w późnym średniowieczu i w początkach nowożytności (do 1795 r.)*, „Przegląd Historyczny” 80 (1989) z. 4, s. 809–814.

18 Zob. *Codex diplomaticus Lusatie Superioris*, t. 4: (1437–1457), wyd. R. Jecht, Görlitz 1911–1927, s. 1114.

19 Por. T. M. Gronowski, *Zwyczajny klasztor, zwyczajni mnisi. Wspólnota tyniecka w średniowieczu*, Kraków 2007, s. 122; M. Wolski, *Lipnica Górna*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 3, z. 3, opr. W. Bukowski, J. Kurtyka, J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, M. Wolski, red. F. Sikora, Kraków 2000, s. 641–642.

Andrzej Porębski (za usługi syna Piotra), Piotr Witosławski z bratem Janem, Mikołaj Paszkowski (za usługi syna Jana), Piotr z Ostrowca (za usługi syna Jana) i dwórka Małgorzata Kostrzecka²⁰,

- 30 sierpnia 1503 – Mikołaj Królewski, Piotr Porębski, Mikołaj Paszkowski, Mikołaj Czaśławski (ponownie), Mikołaj Wysocki, Piotr Witosławski (ponownie), Jan Dębnicki (lub Dąbnicki), Piotr Ostrowski (ponownie), Andrzej Wolski, Andrzej Winiarski (ponownie), Jerzy Trzeska (Treska?) i Mikołaj Stradowski²¹,
- 1 września 1503 – sołtys Ścibor z Bystrej (jego żona została wysłana na dwór węgierski w roli mamki dla królowny Anny Jagiellonki)²²,
- 9 stycznia 1505 – Mikołaj Filipowski²³,
- 28 kwietnia 1505 – Jan Mężyk z Putnowic, *matrona et famula* Joanna Piekarska (dożywotnie uwolnienie jej wsi Piekary od udziału w wyprawach)²⁴.

Bycie *regina protectrix* wiązało się także z możliwością doprowadzenia do objęcia przez protegowanego niższego lub wyższego urzędu w hierarchii centralnej lub terytorialnej. Często było to wyrazem jej wdzięczności za służbę lub oddane usługi. Elżbieta Rakuszanka nie była tu jednak czynnikiem decydującym. Widzimy to wyraźnie w okresie panowania jej męża Kazimierza, gdy Elżbieta *de facto* nie obsadza nawet urzędów funkcjonujących na jej osobistym dworze. Prawdopodobnie jej rola sprowadzała się w tej kwestii do wskazywania małżonkowi osób, które mogłyby zostać mianowane. Zapewne w sprawie obsady innych stanowisk państwowych było podobnie – królowa jedynie sugerowała osobę, na którą Jagiellończyk wyrażał zgodę (jeśli jego wizja była zbieżna z propozycją małżonki) lub

20 Zob. Zwolnienie z udziału w wojnie sług królowej, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Metryka Koronna [dalej: MK], 19, f. 81v; *Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contextuit indicesque adiecit Theodorus Wierzbowski*, p. 3: *Alexandri regis tempora complectens (1501–1506)*, Varsoviae 1908, nr 407–408, s. 27.

21 Zob. Zwolnienie z udziału w wojnie łożnych starej królowej, AGAD, MK 20, f. 95v; *Matricularum Regni Poloniae summaria*, p. 3, nr 889–890, s. 56.

22 Zob. Zwolnienie z udziału w wojnie Ścibora z Bystrej, AGAD, MK 20, f. 93v; *Matricularum Regni Poloniae summaria*, p. 3, nr 893, s. 56.

23 Zob. Zwolnienie z udziału w wyprawie Mikołaja Filipowskiego, AGAD, MK 21, f. 129v; *Matricularum Regni Poloniae summaria*, p. 3, nr 1956, s. 126–127.

24 Zob. Zwolnienie z udziału w wojnie Jana Mężyka oraz Joanny Piekarskiej, AGAD, MK 21, f. 167v, *Matricularum Regni Poloniae summaria*, p. 3, nr 2054–2055, s. 134–135.

nie. Jej samodzielność kreacyjna wzrosła za rządów jej dwóch kolejnych synów, Jana Olbrachta (1492–1501) i Aleksandra (1501–1506), ale i tak akt nominacji wydawał oraz podpisywał monarcha.

Potwierdzone źródłowo nominacje na urząd *ad petitionem* Elżbiety Rakuszanek dotyczą:

- krajczego monarchini Klemensa Brandysa z Radoczy herbu Radwan – wrotnictwo wielickie (1484)²⁵,
- pokojowca Mikołaja Missopada (Miszopada) z Konina (Kunina) herbu Łabędź, który zapewne z jej protekcji uzyskał urząd wojskiego sandomierskiego (1497)²⁶, a *ad promotionem Reginalis Mtis gen.* kasztelanie czchowską (1503)²⁷,
- sługi Wierzbięty z Grabolewa – koniuszostwo wielickie (1502)²⁸,
- pokojowca Marka ze Strojnowa (Stronowa?, Chronowa?) herbu Strzebień – wrotnictwo bocheńskie (1502)²⁹.

25 Zob. Nominacja Klemensa Brandysa z Radoczy na wrotnictwo wielickie, AGAD, MK 14, f. 105 (lub 56); *Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit Theodorus Wierzbowski*, p. 1: *Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492)*, Varsoviae 1905, nr 1673, s. 86. Por. Biblioteka Państwowej Akademii Umiejętności i Państwowej Akademii Nauk w Krakowie, *Materiały do Kodeksu dyplomatycznego Małopolski*, t. 5, teczką P, nr 120 = *Materiały do Kodeksu dyplomatycznego Małopolski*, t. 5, edycja elektroniczna, opr. W. Bukowski, F. Sikora, J. Wroniszewski, red. W. Bukowski, Kraków 2014, nr 1650.

26 Zob. *Urzednicy malopolscy XII–XV wieku. Spisy*, opr. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P. K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa 1990, nr 1013, s. 233.

27 Zob. Nominacja Mikołaja Missopada na kasztelana czchowskiego, AGAD, MK 19, f. 107v; *Matricularum Regni Poloniae summaria*, p. 3, nr 802, s. 51.

28 Zob. Nominacja Wierzbięty z Grabolewa na koniuszego wielickiego, AGAD, MK 17, f. 308v-309; *Matricularum Regni Poloniae summaria*, p. 3, nr 258, s. 16.

29 Zob. Nominacja Marka ze Strojnowa (?) na wrotnictwo bocheńskie, AGAD, MK 17, f. 309; *Matricularum Regni Poloniae summaria*, p. 3, nr 259, s. 16–17. Por. Biblioteka Państwowej Akademii Umiejętności i Państwowej Akademii Nauk w Krakowie, *Materiały do Kodeksu dyplomatycznego Małopolski*, t. 5, teczką T, nr 61 = *Materiały do Kodeksu dyplomatycznego Małopolskiego*, t. 5, wersja elektroniczna, nr 2115; Król Aleksander, na prośbę swej matki Elżbiety, nadaje Markowi ze Strojnowa (?) wrotnictwo bocheńskie, Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps 2181 III, s. 17–18 (data: 12.02.1502).

Z dużym prawdopodobieństwem możemy uznać, że w efekcie wstawiennictwa królowej jej ochmistrz Mikołaj Róża z Borzyszwic herbu Poraj został kasztelanem małegojskim (1462–1468) i zawichojskim (1462–1477)³⁰, choć nie bez wpływu pozostawało sprawowanie przezeń kuchmistrzostwa nadwornego w latach 1432–1454³¹. Zapewne z podobnym działaniem mamy do czynienia w wypadku kuchmistrza Dobiesława Złockiego ze Złotej Wielkiej, Włostowic i Łapszowa herbu Półkozic, który w 1495 roku objął kasztelaninę czchowską³², oraz innego ochmistrza, Stanisława z Młodziejowa herbu Strykoń, obdarzonego w 1499 roku przez króla Jana Olbrachta kasztelanią radomską³³. W 1503 roku ojciec kanclerza królowej, kasztelan łądzki i sędzia ziemski kaliski Janusz Latalski herbu Prawdzic, dzięki protekcji królowej-wdowy, otrzymał nominację na kasztelana gnieźnieńskiego³⁴.

W 1455 roku syn ochmistrza Rakuszanki, Andrzej Róża z Borzyszwic herbu Poraj, uzyskał po interwencji monarchini altarię św. Władysława Króla w katedrze krakowskiej³⁵. W 1503 roku, pomimo wielu negatywnych głosów, wybrano biskupem krakowskim Jana Konarskiego herbu Abdank (Awdaniec). „Zrobiono to tylko dla królowej matki, był to bowiem człowiek bez nauki i talentu, ale cnotliwy”³⁶. Osoby nieprzychylnie Konarskiemu wskazywały, że pozyskał łaskę królowej jej ulubionymi kapłanami. Także na prośbę królewskiej matki Aleksander Jagiellończyk, korzystając z przyśługującego mu prawa patronatu, powierzył w 1504 roku godność dziekana

30 Zob. *Urzędnicy małopolscy*, nr 633, s. 153; nr 1169, s. 261.

31 Zob. *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Chłopowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opiliński, G. Rutkowska i T. Zielińska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, nr 330, s. 68.

32 Zob. *Urzędnicy małopolscy*, nr 1344, s. 296.

33 Zob. *Urzędnicy małopolscy*, nr 691, s. 185.

34 Por. A. Gąsiorowski, *Janusz (Jan) Latalski h. Prawdzic*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Wrocław–Warszawa 1971, s. 561–562.

35 Por. *Korespondencja żupnika*, s. 164–165; B. S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do 1795 roku*, t. 1, Kraków 1998, s. 347–348.

36 Por. M. Kromer, *Mowa na pogrzebie Zygmunta I oraz O pochodzeniu i o dziejach Polaków księgi XXIX i XXX*, wstęp, przekł. i opr. J. Starnawski, Olsztyn 1982, s. 80; M. Goetel-Kopffowa, *Mecenat kulturalny Jana Konarskiego (1447–1525)*, w: *Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie*, t. 8, Kraków 1964, s. 25–30.

kapituły krakowskiej jej kanclerzowi Zygmuntowi Targowickiemu herbu Tarnawa, co nie zostało jednak dobrze przyjęte przez kapitułę katedralną³⁷.

W 1482 roku królowa protegowała Mikołaja Gniewosza z Chrzastowa herbu Kościesza (Strzegomia), syna kasztelana chełmskiego, chorążego krakowskiego i starosty lubelskiego Mikołaja Chrzastowskiego, swemu krewnemu, księciu saskiemu Albrechtowi Odważnemu³⁸.

Podobna sytuacja jak w wypadku urzędów dworskich i pozadworskich dotyczyła starostw grodowych i niegrodowych (tenut), na których Rakuszanica miała zapisaną oprawę³⁹. Stanowiły one element zarządu politycznego państwa i źródło jego finansowania, dlatego królowie sami wybierali ich posesorów. Jedynie w kilku sytuacjach możemy się dopatrzeć ingerencji Elżbiety w proces kreacji:

- starostwo przedeckie i tenuta kolska – krajczy Jan Woźnicki herbu Junosza (1495–1499)⁴⁰,
- starostwo chęcińskie z tenutą radoszycką – krajczy Klemens Brandys z Graboszyca i Raduczy (1492–1494),
- starostwo nowokorczyńskie i wiślickie oraz tenuta żarnowiecka – kuchmistrz Dobiesław Złocki ze Złotej Wielkiej, Włostowic i Łapszowa herbu Półkozic (1491–1496)⁴¹,
- tenuta łobzowska – lekarz króla, królowej i ich dzieci Jan Liberhandt (1493–1497),
- starostwo konińskie – krajczy Jan z Żychlina (1473–1480), Janusz Latański herbu Prawdzic (1504),

37 Por. H. Rybus, *Dwa źródła do biografii Macieja Drzewickiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 3 (1956) z. 2, s. 340; B. Ulanowski, *Acta capitulorum cracoviensis et plocensis selecta (1438–1525, 1438–1523)*, „Archiwum Komisji Historycznej” 6 (1891), s. 77–78 (nr 285–286). Badania Bolesława Kumora nie potwierdziły faktu objęcia przezeń dziekanii. Zob. *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999, s. 269–271.

38 Zob. *Codex epistolaris seculi decimi quinti*, t. 3, wyd. A. Lewicki, Kraków 1894, nr 301, s. 323–324 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, 14); D. Piwowarczyk, *Poczet rycerzy polskich XIV i XV w.*, Warszawa 2004, s. 231–232.

39 Zob. o kwestii oprawy B. Czwojdrak, *Kształt dóbr oprawnych królowych w późnośredniowiecznej Polsce*, „Res Historica” 2024 nr 57, s. 249–265.

40 Zob. S. Szybkowski, *Starostowie przedeccy w późnym średniowieczu (koniec XIV – XV w.)*. Studium prozopograficzne, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 14 (2008): Kaci, święci, templariusze, s. 420–421.

41 Por. T. Rombek, *Rotacje na wybranych urzędach*, s. 315.

- starostwo pyzdrskie – krajczy Jan z Żychlina (1474–1477),
- starostwo łączyckie – burgrabia łączycki i wicestarosta oraz kasztelan brzeziński Wojciech Gledzianowski z Parzęczewa herbu Rola (1501; jako *locum tenens* starostwa; osobista decyzja Rakuszanki)⁴².

Ważnym dzierżycielem starostw królowej, związanym z jej otoczeniem, był Ambroży Pampowski herbu Poronia. Swoje związki z dworem i pośrednio z królową rozpoczął w 1473 roku, zostając krajczym synów królewskich (Władysława i Jana Olbrachta). W 1484 roku poślubił, być może z inicjatywy Rakuszanki, jej dwórkę Zofię z Dębna, dziedziczkę dóbr Kotów i Bnińskich w Wielkopolsce⁴³. Andrzej był starostą-tenutariuszem konińskim (1485–1496), pyzdrskim (1485–1491) i łączyckim (1496–1499).

Kolejnym sposobem pozyskania zaufania swoich poddanych było wejście w rolę *reginae mediatricis*, pośredniczki między zwaśnionymi stronami, poszukującej polubownego rozwiązania konfliktowej lub problematycznej sytuacji. Najślynniejszym przykładem takiej aktywności Rakuszanki było zaangażowanie się w wydarzenia związane z zabójstwem Andrzeja z Tęczyna w 1461 roku⁴⁴. Na wieść o zajściu pomiędzy płatnerzem Klemensem a Andrzejem Elżbieta poleciła staroście krakowskiemu, Mikołajowi Pieniążkowi z Witowic, nałożyć na rodzinę Tęczyńskich i miasto Kraków wadium w wysokości 80 tysięcy grzywien. Sprawa miała zostać rozpatrzona w dniu następnym – niestety w międzyczasie rozszalały tłum zabił Tęczyńskiego. W obliczu eskalacji konfliktu Rakuszanka udzieliła schronienia synowi zabitego, Janowi z Rabsztyna, a następnie starała się uspokoić brata zamordowanego, wpływowego kasztelana krakowskiego Jana z Tęczyna. Pomiędzy 26 lipca a 4 listopada siedmiokrotnie wysłała do Tęczyna i Rabsztyna swoich posłów. Możemy uznać, że działania te uchroniły miasto przed atakiem rozsierdzonego kasztelana. Król,

42 Zob. List Elżbiety Rakuszanki, Archiwum Państwowe w Poznaniu, Księga łączycka grodzka, t. 9, k. 197.

43 Por. Z. Górczak, *Kariery majątkowe rodzin aspirujących do kręgu elity możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XV i początkach XVI w.*, Poznań 2013, s. 214–215; W. Brzeziński, *Życie szlachcianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, Bydgoszcz 2021, s. 708–712.

44 Por. T. Rombek, *Elżbieta Rakuska wobec otoczenia*, s. 314–316; J. Rajman, *Kraków – rajcy i rada miejska*, w: *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza*, red. J. Rajman, D. Żurek, Kraków 2016, s. 110–114; B. Możejko, *O okolicznościach narodzin królewskich dzieci w świetle itinerarium Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuskiej*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 24 (2020), s. 137–139.

przebywający z dala od Krakowa, także podjął szereg kroków mających uspokoić nastroje panujące wśród rycerstwa małopolskiego, które chciało opuścić pole walki (trwała wojna z zakonem krzyżackim) i wesprzeć siły Jana z Tęczyna. Elżbieta także śledziła uważnie przebieg ogólnokrajowego zjazdu w Nowym Mieście Korczynie, podczas którego obradował sąd ziemski sandomierski w randze sądu sejmowego. Jego decyzją miasto zostało uznane za winne śmierci Andrzeja z Tęczyna i skazane na zapłacenie 80 tys. grzywien wadium. Wyrok został potwierdzony podczas rozprawy sądowej w obecności króla Kazimierza w styczniu 1462 roku. Dodatkowo 9 stycznia tego roku aresztowano dziewięciu mieszczan, których uznano za odpowiedzialnych za przebieg zdarzeń w zakrystii franciszkańskiego kościoła feralnego 16 lipca 1461 roku. W tej sytuacji Rakuszanka podjęła się misji ich uratowania (szczególnie ławnika i rajcy Jarosza Szarleja) i osobiście zjawiała się w domu Tęczyńskiego. Niestety kasztelan pozostał nieugięty w kwestii rajców – w dniu 15 stycznia 1462 czterech aresztowanych zostało ściętych na Wawelu, a trzech przetrzymywano w lochach zamku rabsztyńskiego do momentu spłacenia wadium w 1463 roku. Pomśczenie śmierci młodszego brata było ważniejsze dla kasztelana niż szacunek wobec ciężarnej Elżbiety Rakuszanki i reprezentowanego przez nią majestatu królewskiego. Wydarzenia krakowskie niewątpliwie wzmocniły pozycję młodej królowej – w oczach poddanych stała się symbolem wierności ważnym zasadom moralnym, o które, pomimo obiektywnych trudności (zaawansowanej ciąży), należy walczyć.

W 1496 roku Rakuszanka poleciła staroście nowokorczyńskiemu, Stanisławowi Szafrąncowi z Pieskowej Skały, zbadać krzywdy wyrządzone przez kmieci na łanach plebańskich⁴⁵.

Pobożność stanowiła także ważny element wizerunku królowej Elżbiety, poprzez który starała się pozyskać swoich poddanych. Regularnie uczestniczyła w publicznych i prywatnych mszach oraz nabożeństwach, o czym świadczą liczne wpisy w księgach skarbowych o datkach na ofertorium. Jako *pia regina* podtrzymywała kult maryjny, Krzyża Świętego czy licznych świętych, który starała się zaszcześcić swoim dzieciom⁴⁶.

45 Zob. Polecenie królowej Elżbiety Rakuszanki dla starosty nowokorczyńskiego Stanisława Szafrąnci, zbadania krzywd wyrządzanych przez kmieci na łanach plebańskich, Archiwum Narodowe w Krakowie, Księga grodzka krakowska. Relationes (inducta), t. 806, s. 637–639.

46 Por. U. Borkowska, *Pobożność rodziny Kazimierza Jagiellończyka*, „Analecta Cracoviensia” 16 (1984), s. 23–41; U. Borkowska, *Pietas regia. Formy królewskiej pobożności*

Rakuszancka pielgrzymowała z mężem lub wraz z rodziną na Jasną Górę w Częstochowie czy do sanktuarium łysogórskiego⁴⁷. Dokonała także wielu pobożnych lub sepulkralnych fundacji⁴⁸.

Ponad pięćdziesięcioletni pobyt Elżbiety Rakuszaneki w Polsce pozwolił jej na zaskarwienie sobie przychylności i podziwu poddanych reprezentujących różne stany. Proces ten nie zawsze przebiegał bez komplikacji – zdarzały się momenty wymagające szczególnego zaangażowania lub zareagowania na zaistniałe sytuacje. Królowej nie udało się jednak stworzyć własnego stronnictwa politycznego, jak sugerował przed laty Józef Garbacik⁴⁹. Pozyskani stronnicy pozwalali jednak Elżbiecie na udział, choć najczęściej zakulisowy, w życiu politycznym państwa polsko-litewskiego. Dobrym przykładem takiej aktywności było zaangażowanie królowej w elekcje z lat 1492 i 1501⁵⁰.

Wykorzystywane środki i metody pozwoliły Elżbiecie na zmianę wizerunku *alienae reginae* oraz na modyfikację społecznego postrzegania jej osoby – stała się, obok długoszowego wizerunku *reginae*

w późnośredniowiecznej Polsce, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Włamowski, Kraków 2006, s. 39–56.

47 Por. U. Borkowska, *Polskie pielgrzymki Jagiellonów*, w: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995, s. 185–203; J. Szpak, *Kontakty polskich królowych z sanktuarium i klasztorem paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*, „Rocznik Filozoficzny Ignatianum” 27 (2021) z. 2, s. 145–146.

48 Por. A. Boksiński, *Mecenat artystyczny królowej Elżbiety, żony Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1966 (mps pracy doktorskiej w Archiwum UJ); K. J. Czyżewski, „Proventu et suppellectili...”. Uwagi o jagiellońskich fundacjach w katedrze krakowskiej, w: *Patronat artystyczny Jagiellonów*, red. M. Walczak, P. Węcowski, Kraków 2015, s. 113, 118, 121, 123, 125, 129–130 (Studia Jagiellonica, 1); M. Walczak, *Wypożyczenie ruchome kaplicy Świętokrzyskiej w katedrze na Wawelu. Przyczynek do badań nad pobożnością Jagiellonów*, w: *Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku*, red. B. Czwojdrak, J. Sperka, P. Węcowski, Kraków 2015, s. 393–412.

49 Por. J. Garbacik, *Testament królowej Elżbiety Rakuszaneki, żony Kazimierza Jagiellończyka (27 czerwca 1505)*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. Z. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1960, s. 312.

50 Por. T. Rombek, *Królowa Elżbieta wobec elekcji z lat 1492 i 1501*, w: *Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku*, red. B. Czwojdrak, J. Sperka, P. Węcowski, Kraków 2015, s. 295–301.

ambulatoricis, reginae genitricis i reginae politicae, także *piae reginae protectricis*, wspierającą oraz chroniącą „swoich ludzi” i umożliwiającą im awans społeczno-ekonomiczny.

Bibliografia

Źródła niedrukowane

- Polecenie królowej Elżbiety Rakuszanki dla starosty nowokorczyńskiego Stanisława Szafracza, zbadania krzywd wyrządzanych przez kmieci na łanach plebańskich, Archiwum Narodowe w Krakowie, Księga grodzka krakowska. *Relationes (inducta)*, t. 806, s. 637–639.
- Król Aleksander, na prośbę swej matki Elżbiety, nadaje Markowi ze Strojnowa (?) wrotnictwo bocheńskie, Biblioteka Czartoryskich, rkps 2181 III, s. 17–18.
- Król Aleksander, na prośbę swej matki Elżbiety, nadaje Markowi ze Strojnowa (?) wrotnictwo bocheńskie, Biblioteka Państwowej Akademii Umiejętności i Państwowej Akademii Nauk, *Materiały do Kodeksu dyplomatycznego Małopolski*, t. 5,teczka T, nr 61 = *Materiały do Kodeksu dyplomatycznego Małopolski*, t. 5, edycja elektroniczna, opr. W. Bukowski, F. Sikora, J. Wroniszewski, red. W. Bukowski, Kraków 2014, nr 2115.
- List Elżbiety Rakuszanki, Archiwum Państwowe w Poznaniu, Księga łączycka grodzka, t. 9, k. 197.
- Nominacja Klemensa Brandysa z Radoczy na wrotnictwo wielickie, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, 14, f. 105 (lub 56).
- Nominacja Wierzbęty z Grabolewa na koniuszego wielickiego, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, 17, f. 308v-309.
- Nominacja Marka ze Strojnowa (?) na wrotnictwo bocheńskie, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, 17, f. 309.
- Zwolnienie z udziału w wojnie sług królowej, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, 19, f. 81v.
- Nominacja Mikołaja Missopada na kasztelana czchowskiego, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, 19, f. 107v.

- Zwolnienie z udziału w wojnie Ścibora z Bystrej, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, 20, f. 93v.
- Zwolnienie z udziału w wojnie łożnych starej królowej, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, 20, f. 95v.
- Zwolnienie z udziału w wyprawie Mikołaja Filipowskiego, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, 21, f. 129v.
- Zwolnienie z udziału w wojnie Jana Mężyka oraz Joanny Piekarskiej, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, 21, f. 167v.

Źródła drukowane

- Codex diplomaticus Lusatiae Superioris*, t. 4: (1437–1457), wyd. R. Jecht, Görlitz 1911–1927.
- Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 3: (1392–1501), wyd. A. Lewicki, Kraków 1894 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, 14).
- Dokumenty polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier*, t. 2, wyd. i opr. S. A. Sroka, Kraków 2000.
- Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber duodecimus: 1445–1461*, consilium editorum C. Baczkowski et al., textum recensuit D. Turkowska, commentarios confecit C. Ożóg, Cracoviae 2003.
- Korespondencja żupnika krakowskiego Mikołaja Serafina z lat 1437–1459*, wyd. W. Bukowski, T. Płóciennik, A. Skolimowska, Kraków 2006.
- Kromer Marcin, *Mowa na pogrzebie Zygmunta I oraz O pochodzeniu i o dziejach Polaków księgi XXIX i XXX*, wstęp, przekł. i opr. J. Starnawski, Olsztyn 1982.
- Martini Cromeri varmiensis episcopi Polonia sive De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. Oratio funebris Sigismundi primi regis, deque situ, populis, moribus, magistratibus et Republica regni Poloniae libri duo*, Coloniae Agrippinae 1589.
- Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit Theodorus Wierzbowski*, p. 1: *Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492)*, Varsoviae 1905.
- Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit Theodorus Wierzbowski*, p. 3: *Alexandri regis tempora complectens (1501–1506)*, Varsoviae 1908.

- Rybus H., *Dwa źródła do biografii Macieja Drzewickiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 3 (1956) z. 2, s. 321–370.
- Ulanowski B., *Acta capitulorum cracoviensis et plocensis selecta (1438–1525, 1438–1523)*, „Archiwum Komisji Historycznej” 6 (1891), s. 1–296.

Opracowania

- Boksiński A., *Mecenat artystyczny królowej Elżbiety, żony Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1966, mps pracy doktorskiej w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Borkowska U., *Pietas regia. Formy królewskiej pobożności w późnośredniowiecznej Polsce*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 39–56.
- Borkowska U., *Pobożność rodziny Kazimierza Jagiellończyka*, „Analecta Cracoviensia” 16 (1984), s. 23–41.
- Borkowska U., *Polskie pielgrzymki Jagiellonów*, w: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995, s. 185–203.
- Brzeziński W., *Życie szlachcianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, Bydgoszcz 2021.
- Bukowski W., *Serafin Mikołaj z Barwałdu h. Nieczuja*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 36, z. 2, Warszawa–Kraków 1995, s. 285–289.
- Czwojdrak B., *Kształt dóbr oprawnych królowych w późnośredniowiecznej Polsce*, „Res Historica” 2024 nr 57, s. 249–265.
- Czwojdrak B., *Pod rządami królowej Zofii Holszańskiej. Sądy ziemskie, grodzkie i in curia reginalis w Sanoku w latach 1434–1461*, w: *Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idzemu Panicowi*, red. J. Sperka, Katowice–Bielsko-Biała 2019, s. 293–300.
- Czwojdrak B., *Syn i matka – Zofia Holszańska wobec Kazimierza Jagiellończyka*, w: *Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku*, red. B. Czwojdrak, J. Sperka, P. Węcowski, Kraków 2015, s. 285–294 (Studia Jagiellonica, 2).
- Czwojdrak B., *Under the rule of queen Zofia Holszańska. Land, town and in curia reginalis courts in Sanok in 1434–1461*, w: *Právní kultura středověku*, ed. M. Nodl, P. Węcowski, Praga 2016, s. 191–198 (Colloquia Mediaevalia Pragensia, 17).
- Czwojdrak B., *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012.
- Czyżewski K. J., „*Proventu et suppellectili...*”. Uwagi o jagiellońskich fundacjach w katedrze krakowskiej, w: *Patronat artystyczny*

- Jagiellonów*, red. M. Walczak, P. Węckowski, Kraków 2015, s. 109–139.
- Dvořáková D., *Barbara of Cilli (1392–1451): A Hungarian, Holy Roman, and Bohemian queen*, tłum. D. McLean, Leiden–Boston 2021 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 77).
- Dvořáková D., *Elisabeth of Luxembourg (1409–1442). A Hungarian queen of the 15th century*, tłum. D. McLean, Leiden–Boston 2025 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 96).
- Fałkowski W., *Elita władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka (1447–1492). Studium aspektów politycznych*, Warszawa 1992.
- Garbacz J., *Testament królowej Elżbiety Rakuszanki, żony Kazimierza Jagiellończyka (27 czerwca 1505)*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. Z. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1960, s. 309–319.
- Gąsiorowski A., *Janusz (Jan) Latański h. Prawdzic*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Wrocław–Warszawa–Kraków 1971, s. 561–562.
- Goetel-Kopffowa M., *Mecenat kulturalny Jana Konarskiego (1447–1525)*, w: *Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie*, t. 8, Kraków 1964, s. 7–200.
- Górczak Z., *Kariery majątkowe rodzin aspirujących do kręgu elity możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XV i początkach XVI w.*, Poznań 2013.
- Gronowski T. M., *Zwyczajny klasztor, zwyczajni mnisi. Wspólnota tyniecka w średniowieczu*, Kraków 2007.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999.
- Molenda D., *Eksploatacja rud miedzi i handel miedzią w Polsce w późnym średniowieczu i w początkach nowożytności (do 1795 r.)*, „Przegląd Historyczny” 80 (1989) z. 4, s. 801–814.
- Możejko B., *O okolicznościach narodzin królewskich dzieci w świetle itinerarium Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuskiej*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 24 (2020), s. 126–158.
- Piwowarczyk D., *Poczet rycerzy polskich XIV i XV w.*, Warszawa 2004.
- Rajman J., *Kraków – rajcy i rada miejska*, w: *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza*, red. J. Rajman, D. Żurek, Kraków 2016, s. 95–128.
- Rombek T., *Duchowni na dworze królowej Elżbiety Rakuszanki (1454–1505) i jej córki Elżbiety Jagiellonki (1505–1515)*, „Rocznik Filozoficzny Ignatianum” 27 (2021) z. 2, s. 81–110.

- Rombek T., *Elżbieta Rakuska wobec otoczenia Kazimierza IV Jagiellończyka (1454–1492)*, w: *Materiały V Kongresu Mediewistów Polskich*, t. 5: *Średniowieczni władcy i ich otoczenie*, red. J. Sperka, K. Kollinger, Rzeszów 2018, s. 311–324.
- Rombek T., *Królowa Elżbieta wobec elekcji z lat 1492 i 1501*, w: *Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku*, red. B. Czwojdrak, J. Sperka, P. Węcowski, Kraków 2015, s. 295–301.
- Rombek T., *Rola polityczna królowej Elżbiety Rakuszanki (1454–1505)*, w: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A. Kluczek, Katowice 2015, s. 281–288.
- Rombek T., *Rotacje na wybranych urządach dworu Elżbiety Rakuszanki (1454–1505)*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 6 (2014), s. 304–318.
- Sochacka A., *Jan z Czyżowa, namiestnik Władysława Warneńczyka. Kariera rodziny Półkożów w średniowieczu*, wyd. 2 popr. i uzupeł., Oświęcim 2016.
- Sroka S. A., *Średniowieczny Bardiów i jego kontakty z Małopolską*, Kraków 2010.
- Szpak J., *Kontakty polskich królowych z sanktuarium i klasztorem paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*, „Rocznik Filozoficzny Ignatianum” 27 (2021) z. 2, s. 141–159.
- Szybkowski S., *Starostowie przedeccy w późnym średniowieczu (koniec XIV–XV w.). Studium prozopograficzne*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 14 (2008): *Kaci, święci, templariusze*, s. 399–436.
- Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Chłopowski, S. Ciara, Ł. Kądziera, T. Nowakowski, E. Opiliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, opr. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P. K. Wojciechowski i B. Wyrozumska, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- Walczak M., *Wypożyczenie ruchome kaplicy Świętokrzyskiej w katedrze na Wawelu. Przyczynek do badań nad pobożnością Jagiellonów*, w: *Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku*, red. B. Czwojdrak, J. Sperka, P. Węcowski, Kraków 2015, s. 393–412.
- Wolski M., *Lipnica Górna*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 3, z. 3, opr. W. Bukowski, J. Kurtyka, J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, M. Wolski, red. F. Sikora, Kraków 2000, s. 640–645.

Abstrakt

Tomasz Rombek

„Aliena regina”, czyli o wzajemnych relacjach królowej Elżbiety Rakuszanek z poddanymi (1454–1505)

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie działań podjętych przez Elżbietę Rakuszanę, żonę króla Kazimierza Jagiellończyka, w celu pozyskania sobie teściowej i nowych poddanych oraz zbudowania zaplecza politycznego, które mogło pozwolić królowej na branie czynnego, choć zakulisowego, udziału w działalności politycznej w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim.

Słowa kluczowe:

królowa Elżbieta, elita władzy, poddani, relacje

Abstract

Tomasz Rombek

„Aliena regina”: On the mutual relations between Queen Elisabeth von Habsburg and her subjects (1454–1505)

The aim of this article is to present the actions taken by Elisabeth von Habsburg, the wife of King Casimir IV Jagiellon, in order to win over her mother-in-law and new subjects, and to build a political base that could allow the queen to take active, albeit behind-the-scenes, political action in the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania.

Keywords:

Elisabeth von Habsburg, power elite, subjects, relationships